

JEOTERMOMETRE UYGULAMALARI

*Prof. Dr. Nilgün Güleç
Orta Doęu Teknik Üniversitesi
Jeoloji Müh. Bölümü*

*Prof. Dr. Halim Mutlu
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Jeoloji Müh. Bölümü*

JEOTERMOMETRE UYGULAMALARI

- Jeotermal potansiyelin belirlenmesi
- Jeotermal Kaynakların araştırılması

JEOTERMOMETRE

- **Kuyu başı ve/veya**
- **Doğal kaynaklardan**

toplanan akışkan (su ve/veya gaz) örneklerinin

- **Kimyasal ve/veya**
- **İzotopik**

bileşimleri kullanılarak,

derin rezervuardaki sıcaklığın belirlenmesi

JEOTERMOMETRELER

■ KİMYASAL JEOTERMOMETRELER

- Suların çözünmüş silika ve/veya katyon içeriklerini baz alan jeotermometreler

■ GAZ JEOTERMOMETRELERİ

(İZOTOPIK JEOTERMOMETRELER)

- Jeotermal sistemlerde (su, gaz, mineral gibi) çeşitli fazlar arasındaki izotop değişim tepkimelerini baz alan jeotermometreler

JEOTERMOMETRELER

- **KİMYASAL JEOTERMOMETRELER**
(Nilgün GÜLEÇ)
- **GAZ JEOTERMOMETRELERİ**
(Halim MUTLU)

KİMYASAL JEOTERMOMETRELER

BÖLÜM I. Temel Prensipler

BÖLÜM II. Uygulamalar

BÖLÜM I. TEMEL PRENSİPLER

TEMEL PRENSİPLER

Kimyasal jeotermometreler

- Derin rezervuar koşullarında akışkan ve mineral(ler) arasındaki “**sıcaklığa bağlı kimyasal denge**” nin kurulmuş olduğu
- Rezervuar koşullarındaki su bileşiminin suların yüzeye çıkışı sırasında da korunduğu (bozulmadığı)

varsayımını

temel alarak geliştirilmiş jeotermometrelerdir.

TEMEL PRENSİPLER

- Dünyanın çeşitli yerlerinde jeotermal sahalardaki su kimyası ve alterasyon mineralojisi üzerine yapılmış olan çalışmalar
    - rezervuar koşullarında akışkan-mineral dengesinin kurulmuş olduğunu ve
    - **denge durumu varsayımının geçerli olduğunu**
- işaret etmektedir.

TEMEL PRENSİPLER

■ Buna karşın, su kimyasının (yüzeye çıkış sırasındaki) korunumu, her zaman geçerli olan bir durum değildir. Çünkü,

➤ Soğuma

➤ Farklı rezervuarlardan gelen sular ile karışma

gibi yeraltı süreçleri, su kimyasını etkileyebilmektedir.

TEMEL PRENSİPLER

■ Rezervuardan yüzeye çıkış
sirasındaki SOĞUMA

➤ **KONDAKTİF SOĞUMA**

➤ **ADYABATİK SOĞUMA**

TEMEL PRENSİPLER

KONDAKTİF SOĞUMA

- Suyun, yeraltı dolaşımı sırasında, içinden geçmekte olduğu soğuk kayalara ısı vermesi (iletmesi)

ADYABATİK SOĞUMA

- Suyun yüzeye doğru çıkışı sırasında, hidrostatik basınç düşmesi ile gelişen kaynama süreci

TEMEL PRENSİPLER

■ Kondaktif soğuma

- Su kimyasını direkt olarak etkileyen bir süreç olmamakla beraber,
- Suyun çeşitli minerallere doygunluk derecesini etkileyebilmekte ve
- Suyun kimyasal bileşimini (*mineral çözünmesi veya mineral çökelimi yoluyla*) dolaylı olarak değiştirebilmektedir.

TEMEL PRENSİPLER

■ **Adyabatik soğuma**

(Kaynama yoluyla soğuma)

➤ **Yüzeye çıkış yapan suyun kimyasını değiştirmektedir.**

➤ **Bu değişimler,**

✓ **Kaynama ile akışkandan gaz fazı ayrılması**

✓ **Gaz kaybına bağlı olarak çözelti derişimindeki artış**

sonucu gerçekleşmektedir.

TEMEL PRENSİPLER

KARIŞIM

- Kimyasal bileşimi etkilemektedir.
- Çoğu bileşenin sudaki çözünürlüğü sıcaklık arttıkça arttığından, **soğuk sularla karışım jeotermal suyun seyrelmesine yol açmaktadır.**

- Jeotermometre uygulamaları, sadece "kimyasal bileşimlere ait değerlerin jeotermometre eşitliklerine yerleştirilerek rezervuar sıcaklığının belirlenmesi" değildir.
- Jeotermometre eşitliklerinden elde edilen sıcaklıklar, jeotermal sistemi etkileyen fiziko-kimyasal süreçlerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesini gerektirir.
- Jeokimyacının temel görevi, jeotermometrelerin baz aldığı varsayımların geçerli olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır.

KİMYASAL JEOTERMOMETRELER

- **SİLİKA (SiO₂) Jeotermometreleri**
- **KATYON Jeotermometreleri
(Alkali Jeotermometreler)**

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

- Silikanın (SiO_2)suyun içindeki sıcaklığa bağımlı çözünürlüğünü temel almaktadır.
- Silika, jeotermal sahalarda (kuvars, kristobalit, kalsedon, amorf silika gibi) farklı formlarda bulunabildiğinden, değişik araştırmacılar tarafından farklı silika jeotermometreleri geliştirilmiştir.

SİLİKA (SiO₂) JEOTERMOMETRE EŞİTLİKLERİ

Jeotermometre	Eşitlik	Kaynak
Kuvars-buhar kaybı yok	$T = 1309 / (5.19 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)
Kuvars-100°C'de Buhar kaybı	$T = 1522 / (5.75 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)
Kuvars	$T = -42.198 + 0.28831C - 3.6686 \times 10^{-4} C^2 + 3.1665 \times 10^{-7} C^3 + 77.034 \log C$	Fournier ve Potter (1982)
Kuvars	$T = -53.500 + 0.11236C - 0.5559 \times 10^{-4} C^2 + 0.1772 \times 10^{-7} C^3 + 88.390 \log C$	Arnorsson (1985) (Potter, 1982 eşitliğini baz almaktadır)
Kalsedon	$T = 1032 / (4.69 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)
Kalsedon	$T = 1112 / (4.91 - \log C) - 273.15$	Arnorsson vd. (1983)
α -kristobalit	$T = 1000 / (4.78 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)
β -kristobalit	$T = 781 / (4.51 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)
Amorf silika	$T = 731 / (4.52 - \log C) - 273.15$	Fournier (1977)

C : SiO₂ (ppm); T: °C

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Kullanılırken dikkat edilecek hususlar:

- eşitliklerin geçerli olduğu **sıcaklık aralıkları**
- **buhar kaybı** etkileri
- olası **silika çökelimleri**
  - **örnekleme öncesinde**
(silikaya aşırı doymun akışkanın yüzeye hareketi sırasında)
  - **Örnekleme sonrasında**
(örneğin iyi korunamaması nedeniyle)
- Silika doymunluğuna **pH** etkisi
- Soğuk sularla olası **karişım** süreçleri

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Sıcaklık Aralıkları

- silika jeotermometreleri, **250 °C'yi aşmayan** sıcaklıklar için geçerlidir
- 250°C'nin üzerinde, eşitlikler, deneysel olarak geliştirilmiş çözünürlük eğrilerinden sapma göstermektedir.

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Sıcaklık Aralıkları

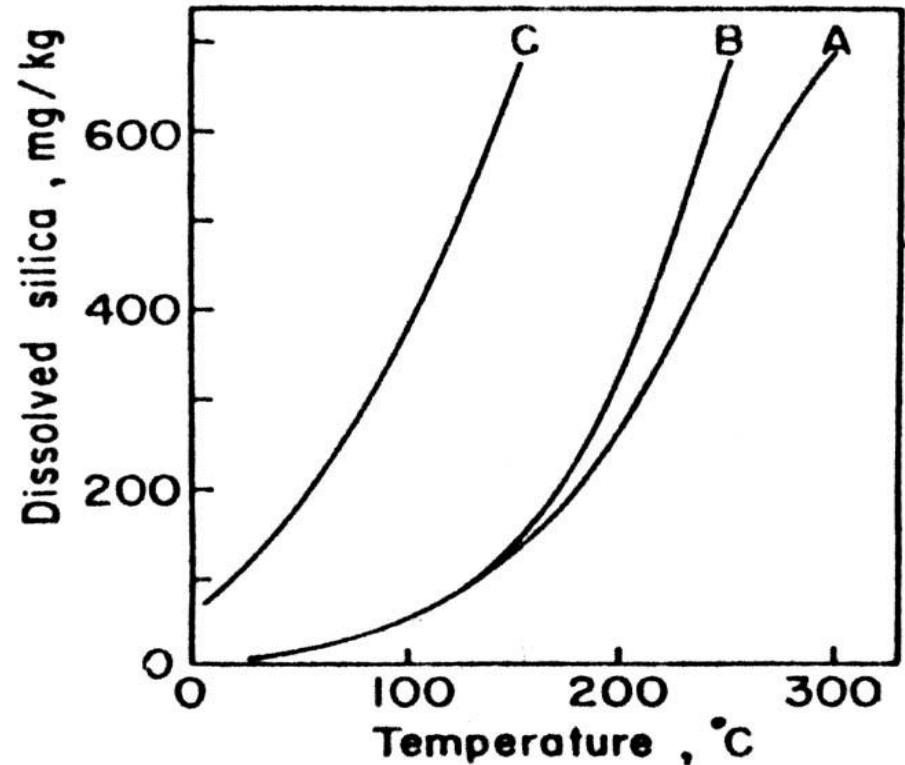
ŞEKİL 1.

Kuars (A eğrisi) ve **amorf silika (C eğrisi)** çözünürlüklerinin sıcaklığı fonksiyonu olarak değişimi.

B eğrisi, silikaya-doygun çözeltinin 100 °C'ye kadar adyabatik olarak soğuması (**buhar kaybı**) sonrasında, çözeltideki silika miktarını göstermektedir (Fournier and Rowe, 1966, and Truesdell and Fournier, 1976).

Düşük sıcaklık (°C) ⇒
kuars çözünürlüğü düşük
amorf silika çözünürlüğü yüksek

Silika çözünürlüğü
düşük sıcaklıkta amorf silika
yüksek sıcaklıkta kuars
tarafından kontrol edilmektedir.

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Buhar Kaybı Etkisi

- Kaynama $\Rightarrow$ Buhar kaybı
- Artık sıvı (çözelti) hacmi $\searrow$
- Çözeltideki derişim $\nearrow$
- (hesaplanan) Sıcaklık $\nearrow$

e.g.

$$T = 1309 / (5.19 - \log C) - 273.15$$

$$C = \text{SiO}_2 \text{ ppm}$$

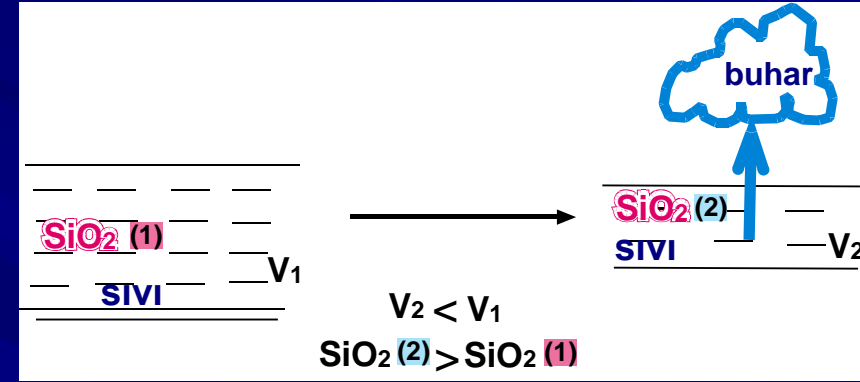
C artışı ($\text{SiO}_2 \text{ sıvı} > \text{SiO}_2 \text{ rezervuar akışkanı}$)

Eşitliğin paydasında düşüş

(hesaplanan) sıcaklıkta artış

- ❖ Kaynama gözlenen doğal kaynaklarda :

Buhar kaybı için düzeltilmiş (Kuvars-buhar kaybı) jeotermometreleri

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Silika Çökelimi

- SiO₂ ↘
- (hesaplanan) sıcaklık ↘

e.g.

$$T = 1309 / (5.19 - \log C) - 273.15$$

$$C = \text{SiO}_2 \text{ ppm}$$

C düşüşü (SiO₂ sıvı < SiO₂ rezervuar akışkanı)

Eşitliğin paydasında artış

(hesaplanan) sıcaklıkta düşüş

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

pH Etkisi

ŞEKİL 2.

25-300 °C sıcaklık aralığında, **kuvars çözünürlüğüne pH etkisini** gösterir diyagram. Kesikli çizgi, kuvars çözünürlüğünü (pH=7 değerindeki çözünürlüğe oranla) % 10 arttırmak için gerekli pH değerlerini göstermektedir (Fournier, 1981).

- pH ↗
- Çözünmüş SiO₂ ↗ (pH>7.6)
- (hesaplanan) Sıcaklık ↗

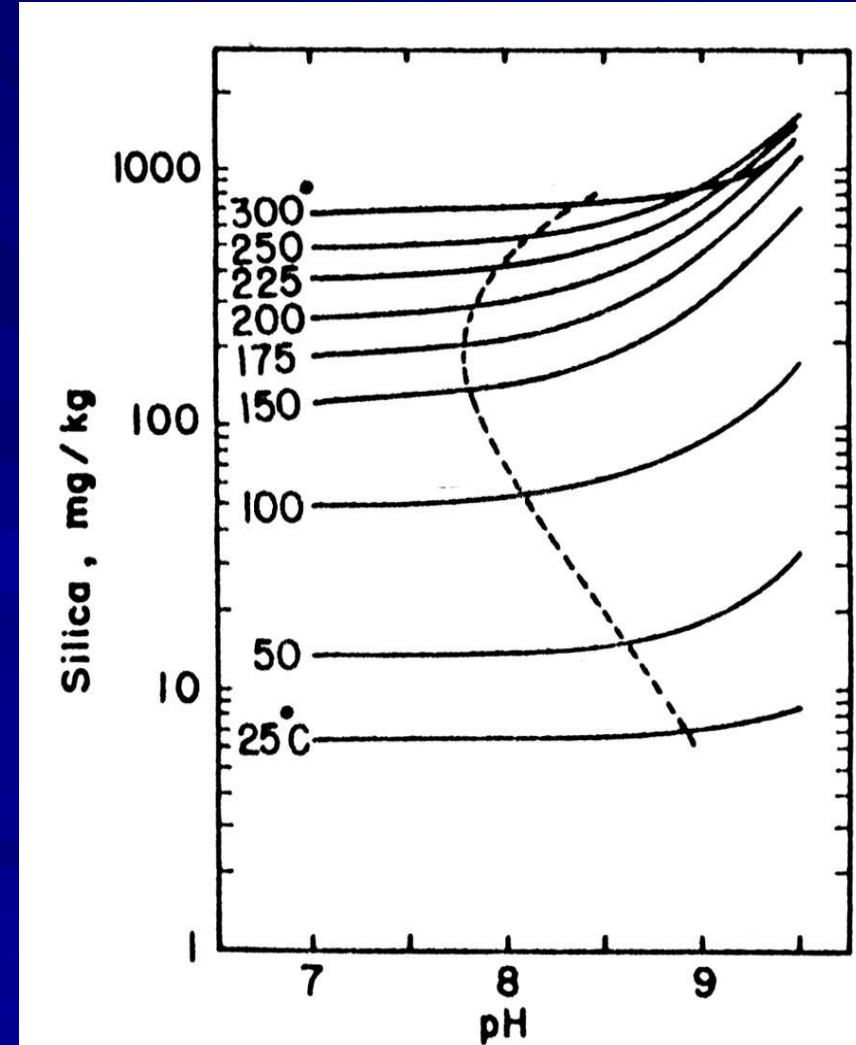
e.g.

$$T = 1309 / (5.19 - \log C) - 273.15$$

$$C = \text{SiO}_2 \text{ ppm}$$

C artışı (SiO₂ sıvı > SiO₂ rezervuar akışkanı)

Eşitliğin paydasında düşüş
(hesaplanan) sıcaklıkta artış

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Karışım Etkisi

- Sıcak su $\Rightarrow$ yüksek SiO₂ içeriği
  - Soğuk su $\Rightarrow$ düşük SiO₂ içeriği
- (Sıcaklık $\nearrow$ Silika çözünürlüğü $\nearrow$)

- Karışım (sıcak suyun soğuk sular ile karışımı)
- Sıcaklık $\searrow$
- SiO₂ $\searrow$
- (hesaplanan) sıcaklık $\searrow$

e.g.

$$T = 1309 / (5.19 - \log C) - 273.15$$

C = SiO₂ ppm

C düşüşü

Eşitliğin paydasında artış

Sıcaklıkta düşüş

SİLİKA JEOTERMOMETRELERİ

Süreç

Rezervuar sıcaklığı

Buhar kaybı

olması gerekenden yüksek
(overestimated)

Silika çökelimi

olması gerekenden düşük
(underestimated)

pH artışı

olması gerekenden yüksek
(overestimated)

Soğuk su ile karışım

olması gerekenden düşük
(underestimated)